

ВПЛИВ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ЇХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Коваленко Н.В., к.е.н., доцент

Донбаський державний технічний університет

У статті подано рекомендації щодо забезпечення зростання конкурентоспроможності національних промислових підприємств в умовах економічної кризи на основі підвищення їх економічної стійкості.
Ключові слова: економічна стійкість, конкурентоспроможність, економічна криза.

Коваленко Н. В. ВЛИЯНИЕ ПОВЫШЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ НА ИХ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА / Донбасский государственный технический университет, Украина.

В статье даны рекомендации относительно обеспечения роста конкурентоспособности национальных промышленных предприятий в условиях экономического кризиса на основе повышения их экономической устойчивости.

Ключевые слова: экономическая устойчивость, конкурентоспособность, экономический кризис.

Kovalenko N.V. THE INFLUENCE OF RAISING THE ECONOMIC STABILITY OF THE INDUSTRIAL ENTERPRISES ON THEIR COMPETITIVENESS IN THE ECONOMIC CRISES / Donbass State Technical University, Ukraine.

The recommendation of the competitiveness growth of national industrial enterprises in the condition of the economic crises on the basis of raising the economic stability is given in the article.

Key words: the economic stability, competitiveness, the economic crises.

ВСТУП

Сучасні кризові тенденції у світовій та національній економіці негативно впливають на конкурентоспроможність вітчизняних підприємств. Сьогодні підґрунтям конкурентоспроможності стає економічна стійкість. Тільки стійкі конкурентні переваги уможливають забезпечення конкурентоспроможності національних товаровиробників. Тому дослідження питання стимулювання конкурентоспроможності вітчизняних промислових підприємств на основі підвищення їх економічної стійкості є актуальним.

Загальні питання стійкості економічних систем та проблеми стійкості економічних систем у період їх трансформації відображено в дослідженнях О. Амосова, С. Глазьева, В. Диканя, В. Маєвського, В. Максимова, О. Тридіда та ін. Проте, незважаючи на це, низка теоретичних і практичних проблем цієї сфери досліджень залишається невирішеною.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Актуальність означених завдань та необхідність проведення подальших досліджень з метою підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств зумовили вибір теми і мети дослідження. Метою цієї публікації є дослідження впливу підвищення економічної стійкості промислових підприємств на їх конкурентоспроможність в умовах економічної кризи.

РЕЗУЛЬТАТИ

Нині вся світова економіка перебуває в стані фінансово-економічної кризи. Безумовно, криза впливає і на українську економіку. До негативних наслідків світової економічної кризи в національній економіці можна віднести такі: значний спад виробництва, банкрутство підприємств, зростання безробіття і, зрештою, зниження життєвого рівня населення.

Серед основних причин сучасної фінансової економічної кризи фахівці називають:

- відрив фіктивного капіталу від реального. Віртуальний сектор економіки, сконцентрований у фінансових інститутах, що вийшли з-під контролю держав, фондових ринках, інвестиційних і страхових компаніях, віддалився в гонитві за надприбутками від реального сектора економіки (з 1990 р. по 2006 р. ринкова капіталізація, зазнавши скорочення під час кризи 2001-2002 рр., виросла в цілому у світі з 48% щодо ВВП аж до 114%, у країнах з високим доходом – з 52 до 126%, у США – з 137 до 148%, у Росії з 15% 2000 р. до 107% 2006 р.);

- неспроможність неоліберальної моделі розвитку, яку запропонували всьому світові Міжнародний валютний фонд, Всесвітній банк і Світова Організація Торгівлі, очевидна. Суть цієї моделі полягала в

орієнтації на згортання державного регулювання економіки й підтримки інновацій, і разом з тим в орієнтації на пріоритет інтересів транснаціональних корпорацій і міжнародних фінансових інститутів.

Вирок цій моделі виніс президент Франції Ніколя Сарказі: «Ідея того, що ринки завжди мають рацію, – божевільна ідея. Ідея, що саморегулювання може вирішити всі проблеми, померла. Ідея невтручання держави померла. Ідея всесильних ринків померла».

Економічна теорія виокремлює два основні підходи антикризового регулювання економіки – кейнсіанський і класичний.

Прихильники кейнсіанства (досвід подолання циклічних криз у США), орієнтуючись на сукупний попит, основну увагу приділяють регульовальній ролі держави за допомогою фінансово-бюджетних інструментів, які використовуються для скорочення або збільшення витрат, для маніпулювання податковими ставками, стискування або розширення системи податкових пільг. При цьому грошово-кредитна політика відіграє хоча й важливу, але все-таки допоміжну роль.

Держава, що використовує кейнсіанську модель антициклічного регулювання, у фазі кризи й депресії збільшує державні витрати, включаючи витрати на активізацію інвестиційної діяльності, і проводить політику «дешевих грошей». В умовах підняття, аби не допустити «перегріву» економіки і тим самим вирівняти пік переходу від підйому до спаду застосовується той же інструментарій, але вже із зворотним знаком, бо спрямовується стискування, згортання сукупного попиту.

Прихильники класичного або консервативного напрямку (Німеччина) концентрують свою увагу на пропонуванні. Йдеться про задіявання наявних ресурсів і створення умов для ефективного виробництва разом із відмовою в підтримці низькоефективним виробництвам і секторам економіки та сприянням свободі дії ринкових сил.

Основним інструментом є грошово-кредитне регулювання. Пропонування грошей стає головним важелем впливу на національну економіку, засобом боротьби з інфляцією. Увага приділяється не лібералізації кредиту, а кредитній рестрикції, тобто проведенню політики «дорогих грошей» шляхом підвищення процентних ставок, що має сприяти боротьбі з перенакопиченням капіталу. Як допоміжний інструмент використовується податково-бюджетна політика. Проводиться жорстка політика скорочення державних витрат, а отже, стискування, перш за все, споживчого попиту. Податкова політика спрямована на зниження податкових ставок і ступеня прогресивності податкової шкали. Причому першочерговість податкових заходів адресується підприємницькому сектору.

Слід зауважити, що сучасна антикризова політика використовує як кейнсіанські, так і класичні методи впливу на ринкову кон'юнктуру та економічну діяльність підприємств залежно від виконання завдань короткострокового або довгострокового характеру.

Проте необхідно враховувати, що криза є складовою частиною циклічного розвитку економіки. Фактично, світ із періодичністю 10-12 років переживає цикл криз. Будь-яка криза рано чи пізно закінчується.

Багато учених, що займаються розвитком учень про цикли й кризи (М. Туган-Барановський, М. Кондратьєв, П. Сорокін, В. Вернадський, М. Мойсєєв, Й. Шумпетер, В. Леонтьєв, А. Чижевський, Р. Менш, С. Коваль), висловлювали думку, що, окрім негативного впливу на світову економічну систему, кризи дають імпульс для подальшого розвитку економіки, виконують стимулювальну функцію.

Так, Микола Кондратьєв довів, що в період кризи переважаючого нового великого циклу кон'юнктури створюються передумови для освоєння наукових відкриттів і великих технічних винаходів, що дозволяють долати кризові ситуації й виходити на нові рубежі технологічного та економічного розвитку. Такий висновок учений зробив у процесі дослідження циклічно-генетичних закономірностей цього розвитку.

Пітирим Сорокін розкрив взаємозв'язок в інноваційних трансформаціях у складових цивілізації – соціокультурній, технологічній, економічній, державно-політичній. Учений, досліджуючи циклічні коливання соціокультурного ладу під час зміни історичних епох упродовж двох з половиною тисячоліть, обґрунтував соціальний закон флуктуацій тоталітаризму й свободи, що показує зростання ролі держави в інноваційних трансформаціях у кризових ситуаціях.

Йозеф Шумпетер створив основи загальної теорії технологічних і управлінських інновацій, показавши їх роль у динаміці короткострокових, середньострокових і довгострокових (Кондратьєвських) циклах.

Отже, нині, з метою подолання негативних тенденцій і забезпечення конкурентоспроможності національних підприємств в післякризовий період на зовнішньому і на внутрішньому ринках необхідно обрати стратегічні пріоритети трансформації економіки й суспільства та розробити державну антикризову програму з урахуванням довгострокової інноваційної стратегії.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває інституційний підхід у визначенні конкурентоспроможності підприємств.

Як було доведено в попередніх дослідженнях [1], конкурентоспроможність підприємства є економічною категорією, яка має інституційний характер і відображає можливість реалізації економічних інтересів інституцій (держави, регіону, власників, працівників підприємства тощо) шляхом забезпечення такої позиції підприємства на ринку, яка дозволяє реально й потенційно, у теперішній час і в перспективі успішно змагатися з виробниками товарів-аналогів.

У сучасних кризових умовах базисним підмурівком створення й забезпечення конкурентоспроможності підприємств стає їх економічна стійкість, що уможливило успішний розвиток і здійснення інвестиційних проєктів. Тобто конкурентоспроможність недосяжна без стійкого розвитку.

Забезпечення економічної стійкості підприємств є однією з маловивчених економічних проблем. На наш погляд, визначення економічної стійкості підприємства як економічної категорії потребує вдосконалення.

Так, Василенко В. О. визначає економічну стійкість як спроможність системи зберігати свій робочий стан після досягнення запланованих результатів, навіть за наявності різних негативних впливів.

Сумін В. А. у своїх роботах подає таке визначення: «Економічна стійкість – це спроможність економічної системи, яка піддалася несприятливому відхиленню за межі її допустимого значення, повернутися до стану рівноваги шляхом власних або позикових ресурсів, перепрофілювання виробництва тощо» [2].

Багато сучасних учених-економістів ототожнюють поняття «економічна стійкість підприємства» і «економічна безпека підприємства». Суть цих понять полягає в характеристиці такого стану економічної системи, який спроможний долати кризові явища.

Аналіз досліджень поняття економічної стійкості підприємства, а також використання інституційного підходу дозволяє дати таке визначення економічної стійкості. Під економічною стійкістю підприємства пропонується розуміти спроможність виробничої економічної системи, яка піддалася несприятливому відхиленню за межі її допустимого значення, повернутися в рівноважний збалансований стан, що характеризується максимальним ступенем збігу економічних інтересів інституцій і разом з тим забезпечує стабільну прибутковість і нормальні умови для розширеного відтворення й стійкого економічного зростання коштом власних або запозичених економічних ресурсів.

На рисунку 1 зображена графічна модель, що показує роль економічної стійкості підприємства у формуванні його конкурентоспроможності.

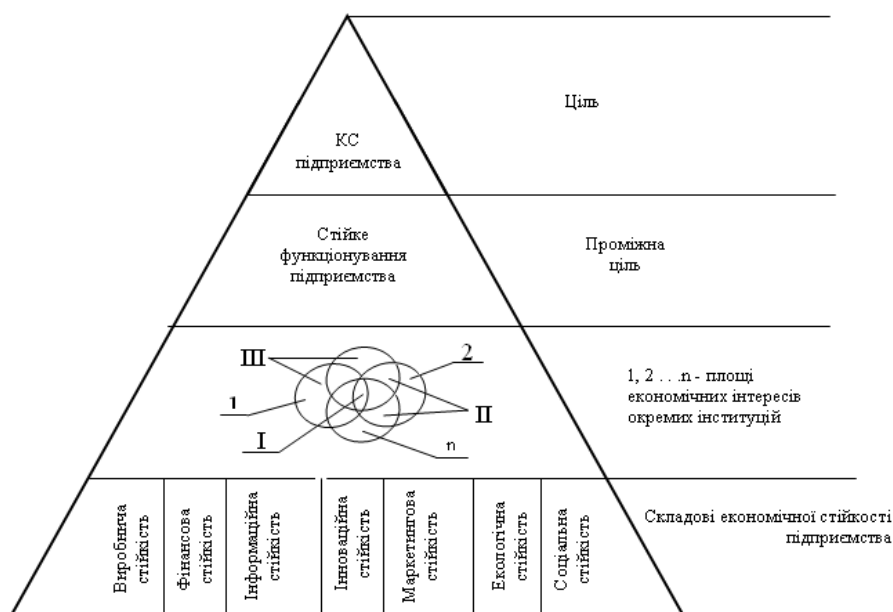
Інституційний підхід до визначення конкурентоспроможності та економічної стійкості, дозволяє зробити висновок про те, що, оцінюючи перспективи розвитку деяких підприємств, не можна виходити тільки з принципу їх конкурентоспроможності на світовому ринку.

Досвід високорозвинених країн демонструє, що є галузі або виробництва, які не можуть конкурувати на світовому ринку, але за певних умов цілком економічно стійкі на внутрішньому. Функціонування таких підприємств сприяє формуванню бюджетів усіх рівнів і цільових фондів, інтереси власників цих підприємств також можуть бути частково задовільнені, окрім цього їхня діяльність сприяє задовольненню потреб багатьох інституцій (працівників, менеджерів, профспілок і тощо).

Значущість інституційного підходу у визначенні конкурентоспроможності та економічної стійкості особливо зростає в кризових умовах. Це пов'язано з тим, що нині значне збільшення обсягів імпорту призвело до втрати багатьох сегментів ринку вітчизняними товаровиробниками.

Так, 2008 року залежність України від імпорту істотно збільшилася. Проти 2007 року імпорт товарів зарубіжного виробництва в країну збільшився на 41,1%, тоді як експорт виріс лише на 35,9%. Від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі 2008 року становило \$18 млрд. 531,9 млн. порівняно з \$11 млрд. 321,9 млн. 2007 року. Експорт товарів становив \$67 млрд. 2,5 млн., імпорт – \$85 млрд. 534,4 млн. За даними Держкомстату України, найбільший вплив на формування від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі справили такі товарні групи, як продукція паливно-енергетичного комплексу, зокрема, нафта й продукти її переробки (–\$18722,9 млн.), наземні транспортні засоби, окрім залізничного транспорту (–\$10126,4 млн.), а також механічне устаткування (–\$6072,5 млн.).

У 2008 році істотно виріс імпорт продуктів тваринного походження (+220%), зокрема, м'ясних продуктів (+512%). На 69% збільшився імпорт продуктів рослинного походження (зокрема, овочів і коренеплодів – на 328%), на 57% – жирів і олій, готових продуктів харчування – на 28,1%. На третину зросло постачання в країну імпортних товарів хімічної галузі, на 45,1% – продукції деревопереробної промисловості, коштовних і напівкоштовних металів – майже в три рази, чорних металів – на 50% [3].



I – площа збіжних економічних інтересів інституцій;

II – площа близьких економічних інтересів інституцій;

III – площа антагоністичних економічних інтересів інституцій.

Рис. 1. Графічна модель, що показує роль економічної стійкості підприємства у формуванні його конкурентоспроможності

Підвищення рівня обґрунтованості рішень, пов'язаних з розробкою заходів щодо забезпечення стійкого функціонування національної промисловості в умовах кризи, має базуватися на аналізі реалізації економічних інтересів інституцій що розглядаються. Отже, треба враховувати такі аспекти:

- зниження відрахувань до державного та місцевого бюджетів підприємствами, які вимушені скоротити обсяги свого виробництва в кризових умовах, а також підприємствами, що постачають матеріальні ресурси й надають послуги цим підприємствам;
- видатки держави на виплату допомоги з безробіття й встановлення житлових субсидій працівникам, що позбулися роботи в умовах кризи;
- скорочення надходжень до цільових фондів від заробітної плати працівників, що втрачають роботу;
- державні видатки, пов'язані із закриттям підприємств, які постраждали внаслідок кризи.

На наш погляд, ухвалюючи рішення про державну підтримку вітчизняних підприємств, в умовах кризи доцільно використовувати економічний критерій, який був запропонований у раніше проведених дослідженнях [4]:

$$Д < П, \quad (1)$$

де Д – державна допомога підприємству коштами державного і місцевих бюджетів, грн.;

П – втрати державного бюджету внаслідок закриття підприємств, які постраждали від впливу економічної кризи (зниження відрахувань до державного та місцевого бюджетів, підприємствам, які вимушені скоротити обсяги свого виробництва в кризових умовах, а також підприємствам, що постачають матеріальні ресурси і надають послуги цим підприємствам; видатки держави на виплату допомоги з безробіття і встановлення житлових субсидій працівникам, що позбулися роботи в умовах кризи; скорочення надходжень до цільових фондів від заробітної плати працівників, що втрачають роботу; державні видатки, пов'язані із закриттям підприємств, які постраждали внаслідок кризи).

Слід зауважити, що пріоритет в отриманні державної підтримки і захисту повинен надаватися тим підприємствам, які досягатимуть більшого економічного ефекту в результаті отримання такої допомоги.

Перетворюючи формулу визначення норми повернення інвестицій (ROI), можна отримати критерій ефективності державної підтримки підприємств ($E_{г.п.}$):

$$E_{г.п.} = \frac{\Delta Q - I}{Д}, \quad (2)$$

де Q – зміна обсягу продажів підприємства в результаті отримання державної підтримки, грн.;

І - величина операційних витрат (вартість трудових ресурсів, матеріалів, накладні й адміністративні витрати, амортизація), що припадають на цей обсяг продажів, грн.;

Д - державна допомога підприємству коштами державного і місцевих бюджетів, грн.

Світова практика подолання фінансово-економічних криз доводить, що використання інституційного підходу у визначенні конкурентоспроможності й економічної стійкості підприємств підвищує ефективність формування перспективної інноваційно-інвестиційної стратегії держави й великих корпорацій, спрямованої на подолання кризи вітчизняними підприємствами.

Повертаючись до теорії довгих хвиль, розробленої М. Д. Кондратьєвим і розвиненої згодом І. Шумпетером, Р. Менгелем, К. Фрідманом та ін., слід підкреслити, що періоди великих соціально-економічних зрушень найбільш сприятливі для зміни технологічних устроїв. Керуючись цією теорією, можна стверджувати, що вихід із кризи можливий тільки на основі інноваційного прориву.

Отже, окрім зміцнення фінансово-банківської системи, надання допомоги підприємствам реальної економіки та реалізації заходів для соціального захисту населення, є потреба осмислення й посткризового періоду розвитку економіки. Тільки інноваційний шлях розвитку базових галузей економіки може забезпечити конкурентоспроможність національних товаровиробників на вітчизняному й світовому ринках.

ВИСНОВКИ

Таким чином, застосування інституційного підходу при визначенні економічної стійкості підприємства в кризових умовах уможливило розробку рекомендації щодо забезпечення зростання конкурентоспроможності національних промислових підприємств. З цією метою доцільно виокремити такі основні напрями трансформації національної економіки:

Створення умов для модернізації технічного й технологічного переозброєння підприємств (пільгове кредитування, ефективна система оподаткування, реструктуризація суми простроченої та поточної заборгованості за кредитами банків і списання пені за платежами до бюджету тощо).

Забезпечення ефективного розвитку інвестиційно-інноваційного сектора економіки, основними структурними елементами якого є: наука та наукове обслуговування, машинобудування та металообробка, хімія та нафтохімія, будівництво.

Стимулювання розвитку виробничої і соціальної інфраструктури як найважливішого чинника модернізації країни й збільшення зайнятості населення. Світовий досвід показує, що розвиток інфраструктури як обширної сфери докладання праці сприяє створенню нових робочих місць, забезпеченню зайнятості населення, підвищенню доходів і добробуту людей в умовах економічної кризи. Окрім цього, розвиток інфраструктури є найважливішою умовою й чинником зниження загальних витрат виробництва, що підвищує конкурентоспроможність національних виробників товарів.

1. Підвищення конкурентоспроможності підприємств шляхом впровадження жорсткого режиму економії, стимулювання зниження виробничих витрат і собівартості продукції, використання альтернативних джерел енергії.
2. Перехід на міжнародні стандарти якості.
3. Підвищення ефективності заходів, спрямованих на розвиток малого бізнесу як одного з основних інструментів створення нових робочих місць і підвищення доходів населення в період світової економічної кризи. Ці заходи включають податкові й кредитні пільги, а також створення сприятливого бізнес-клімату для розвитку малого бізнесу та приватного підприємництва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акмаєв А. І. Удосконалення оцінки конкурентоспроможності підприємства в умовах глобалізації / А. І. Акмаєв, Н. В. Коваленко // Культура народів Причорномор'я. — 2007. — Вип. 99. — С. 7—10.
2. Сумин В. А. Устойчивость системы управления предприятием в условиях экономической безопасности / В. А. Сумин // Материалы междунар. науч.-практ. конф. , (г. Донецьк, 23-24 нояб. 2001 г.). — С. 156.
3. Товарна структура зовнішньої торгівлі [Електронний ресурс] // Держ. ком. статистики України. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Клияненко Б. Т. Организационно-экономический механизм защиты отечественных товаропроизводителей : монография / Б. Т. Клияненко, А. П. Осыка, А. И. Акмаев. — Луганск : Изд-во ВУГУ, 1999 — 94 с.